

Türk Ordusunda Ast Kademe Komuta İhtiyacı: Küçük Zabıtlıktan Astsubaylığa

The Need for Lower Echelon Command in the Turkish Army: History of Non-Commissioned Officer

Sadık Emre KARAKUŞ*

Öz

Bu makalede, modern orduların alt düzey komuta ve eğitim ihtiyacını karşılayan astsubay muadili kadroların, Türk ordusundaki tarihî seyri tetkik edilecektir. Modern ordu teşkilatları kapsamında ele alındığında, ilk defa 1826 yılında kurulan “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye” ordusundan itibaren farklı isimlerle birliklerde görev yapmaya başlayan bu kadrolar, resmî olarak 1951 yılında astsubay olarak nitelendirilmiş ve bu yıla kadar dönemin paradigma orduları olan Fransız, Alman ve Amerikan ordularının etkisinde kalarak bir dizi değişime uğramıştır. 1826-1951 yılları arasındaki bu değişim, Türkiye’ye özgü şartların da hâkim olmasıyla diğer dünya ordularından farklı bir şekle bürünerek ilerlemiştir.

Daha ziyade döneme ait birincil kaynaklar üzerinden ele alınan konu kapsamında, astsubay muadili olan ve “küçük zabıt” olarak da adlandırılan kadroların seçim, eğitim, istihdam, statü, terfi süreçleri ve görev sahaları incelenerek bunlardaki değişim ortaya konulmak istenmiştir. Bu çalışma, akademik araştırmalara çok fazla konu edilmeyen astsubay muadili ast kademe kadrolarındaki göz ardı edilen/ertelenen ya da çözülmeyen sorunların orta ve uzun vadede daha büyük sorunlara yol açabileceğini; ortaya çıkan sonuçlar itibarıyla de konunun sadece askerî teşkilat tarihi açısından değil harp tarihi, askerî eğitim tarihi ve askerî sosyoloji gibi diğer bilim alanları tarafından da incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Ordusu, Küçük Zabıt, Astsubay, Alaylı Zabıt, Gedikli Erbaş.

Abstract

This article examines the historical course of the non-commissioned officer equivalent cadres in the Turkish Army, which meet the middle and lower-level command needs of modern armies. These cadres started to serve within the Turkish Army since the formation of “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye” in 1826 and followed the example set by the paradigm armies of the period, namely French, German, and American armies. It was only in 1951 and after much influence from the American military advisors, the Turkish Army adopted the present form of the

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Dekanlığı Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0003-0781-8019, e-posta: sadikemre@hotmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 27.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 16.11.2023

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

non-commissioned officer cadres. This change in Türkiye between 1826 and 1951 progressed differently than other world armies, as conditions specific to Türkiye prevailed.

Within the scope of the subject, which is discussed mostly through primary sources of the period, the article examines the selection, training, employment, status, promotion processes and duties of these personnel and tries to reveal the changes within them. This study shows that the ignored/postponed or unresolved problems regarding the employment of non-commissioned officers, which are not the subject of much academic research, may lead to major problems in the intermediate and long term. The results illustrate that the subject should be studied not only from the perspective of military organisation history, but also from other academic fields such as operational military history, military education history, and military sociology.

Keywords: *Turkish Military, Junior Officer, Non-Commissioned Officer, Officer from Enlisted Ranks, Warrant Officer.*

Summary

Before the advent of modern armies, the need for middle-ranking commanders, who had traditionally been trained in a master-apprentice relationship within the units themselves under different names and procedures according to seniority and success, increased significantly with the transition to regular armies and the mass conscription of soldiers. Since the beginning of the 19th century, the expanding military bureaucracy in the leading countries (similar to the civilian bureaucracy) had to ensure the standardisation of its organisation and personnel. Especially, the changes in the means of warfare and combat conditions necessitated the transformation of military organisations and, as a next step, the standardisation of job descriptions and training for all cadres from officers to enlisted men began to appear on the agenda of states. The developments in Europe, which would later be called the “military revolution”, were essentially related to the proliferation of firearms, the expansion of the battlefield by producing more and more firepower and destruction, the increase in the number of soldiers to increase firepower, and the need for trained and regular troops/cadres to deploy them in the tactical field.

In the early 18th century, the Ottomans realised that their armies were not fighting according to the principles of the art of war. For this reason, European-style drills were introduced with the Nizâm-ı Cedîd Army to ensure discipline on the battlefield and increase the functionality of synchronised troops, and in the following years, these drills were attempted to be continued with the Asâkir-i Mansûre Muhammediye founded in 1826. In the same years, military training manuals from Western countries were translated and used for the first time. In these training manuals, the training was divided into the following sections: recruit training, platoon training, company training, battalion training, and regimental training. The training was further divided into two parts: close-order drill and battle drill. In this process, the main task

expected of non-commissioned officers was to provide basic military knowledge to recruits, to ensure regular training, and to command small units up to platoon level.

Attempts to develop cadres equivalent to non-commissioned officers in the Turkish army accelerated through French, German and American interactions and paused in the intervening periods. It is evident that the number of these cadres, who were among the most important actors in the militarisation process, especially during the periods of mass conscription, did not even come close to half the number of officers until 1951 when they were supposed to constitute the section of the military hierarchy pyramid closest to the bottom. There is no evidence that this was a deliberate choice. Thus, it cannot be said that the importance of these cadres was ignored or that their shortage was not understood. However, it can be argued that due to the limited resources of the period, priority was given to the training of officers. Since the Mekteb-i Harbiye, which was opened in 1834, was never able to train a sufficient number of officers throughout the Ottoman period, the army's shortage of officers was attempted to be filled by the cadres from enlisted ranks, who had passed through the non-commissioned officer ranks. In fact, on the battlefield, it was common for senior officers to man cannons like artillery gunners and for staff officers to conduct reconnaissance themselves instead of cavalry scouts. It can therefore be said that one of the reasons for the high casualty rate of officers trying to reach every corner of the battlefield under enemy fire was this deficiency. The aspects of deficiency/weakness in the non-commissioned officer cadre affecting the enlisted men are much more complicated. The weaknesses in the training and education of the millions of recruits taken into the army during the years of total mobilisation between 1912 and 1922 are among the issues waiting to be examined.

It is difficult to argue that non-commissioned officer equivalent cadres were in demand between 1826 and 1951. In fact, in this period, it is observed that there were often difficulties in finding candidates or students for these positions. Moreover, it is understood that the non-commissioned officers had difficulty in finding a job after retirement or early demobilisation despite their legal security. It is also not possible to state that their salaries and opportunities were attractive enough for the candidates. In terms of career, perhaps the only attractive aspect of these positions was the possibility of being promoted to the rank of officer. However, after the March 31st Incident, it was noticed that this situation started to constitute a disadvantage rather than an advantage.

As for the schooling processes for non-commissioned officer cadres, it can be said that this process started relatively late. The Naval and Air Force Non-Commissioned Officer Schools have emphasised vocational-technical training since the years they were established and have continued to do so to the present day. The Army Non-Commissioned Officer School, on the other hand, had similar courses to the Mekteb-i Harbiye in its early years, albeit at different levels, but the training (and even the

duties of the personnel) in this school have shifted towards technical branches over time due to the American influence. Until 1951, these schools, which graduated only a small number of non-commissioned officers, had to open military preparatory schools at a lower level because they had difficulties in finding qualified students. The reason for the opening of preparatory schools at the primary level, which trained students for the Infantry Non-Commissioned Officer Schools, was related to the fact that those who had already graduated from primary school did not prefer these schools. In fact, until the middle of the 20th century, it was possible to find many other jobs with a primary school certificate.

As a result, it is difficult to talk about the existence of an institutionalised, strong, and numerically sufficient non-commissioned officer class between 1826 and 1951, albeit for different reasons. Many reasons such as the state's means, human resources policies of the period, protracted wars, conflicting schools, and changing priorities hindered the possibility of producing sufficient cadres either from within the army or from the schools, and the need for command and training in the junior ranks for 125 years was passed on to later generations.

Giriş

Genel bir tanımla astsubay, askerî hiyerarşide subayın astı, er-erbaşın üstü konumunda modern orduların orta/alt düzey yönetici tabakasını oluşturan ihtisas sahibi ve tam zamanlı muvazzaf askerî kadroyu ifade eder. Subaylara yardımcı olmak üzere ast komuta kademelerinde görevlendirilen astsubaylar, bağlı buldukları kuvvet ve askerî sınıflarına/branşlarına göre değişmekle beraber eğitim-öğretim, sevk ve idare ile diğer idarî ve teknik işlerde vazife alırlar.¹ Günümüzde astsubay muadili kadroların bulunduğu ülkelerin silahlı kuvvetleri tarafından belirlenen rütbe karşılıkları, NATO gibi uluslararası askerî organizasyonlarca oluşturulan kodlarla ifade edilerek uluslararası denklikleri belirlenmektedir.² Bugün Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki muvazzaf astsubay rütbeleri kıdeme göre; astsubay çavuş, astsubay kıdemli çavuş, astsubay üstçavuş, astsubay kıdemli üstçavuş, astsubay başçavuş ve astsubay kıdemli başçavuş şeklinde sıralanmıştır.³

Modern ordular öncesinde, farklı isim ve usullerle birliklerin kendi içinde geleneğe göre usta-çırak ilişkisi içerisinde yetiştirilip kıdeme ve başarıya göre karşılanan bu ara düzey komutan ihtiyacı, düzenli ordulara geçiş ve kitlesel asker almalarla birlikte bariz bir artış göstermişti. Zira 19. yüzyılın başlarından itibaren dünyanın önde gelen ülkelerinde, sivil bürokrasi gibi genişleyen askerî bürokrasi

---

¹ *Astsubay Kanunu (5802)*, Resmî Gazete, 7852, 5 Temmuz 1951; *Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu (211)*, Resmî Gazete, 10702, 9 Ocak 1961; *Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanunu (926)*, Resmî Gazete, 12670, 10 Ağustos 1967.

² NATO Standardization Office (NSO) <https://nso.nato.int/>, erişim 12.08.2023.

³ *Astsubay Sicil Yönetmeliği (5809)*, Resmî Gazete, 23657, 28.12.1998.

de teşkilat ve kadrolarında standardizasyonu sağlamak durumunda kalmıştı. Bilhassa değişen muharebe araçları ile muharebe şartları askerî teşkilatlarda dönüşümü zaruri hâle getirmiş, bir sonraki aşama olarak da subayından neferine kadar tüm kadroların görev tanımları ile eğitimlerinin standart hâle getirilmesi devletlerin gündemine gelmeye başlamıştı.⁴

Sonradan “Askerî Devrim” olarak adlandırılacak Avrupa’daki bu gelişmeler, temel itibariyle ateşli silahların yaygınlaşması, bu silahların gittikçe daha fazla ateş gücü ve tahrip üreterek muharebe sahasının genişlemesi, ateş gücünü artırmak için asker sayısının artırılması ve bunların taktik sahada kullanımı için talimli ve düzenli birliklere/kadrolara ihtiyaç duyulmasıyla alakalıdır. Bu ihtiyaçlar, bir yandan orduların ülke kaynaklarının en büyük tüketicisi hâline getirirken diğer taraftan da orduların insan ve mali kaynakları planlayıp yönetebilecek bürokratik organizasyonlar olarak yeniden tanımlanmasına sebep olacaktı. Tabii olarak yeni mali kaynaklara duyulan ihtiyaç, ikmal ve iâşe rotalarının geliştirilmesi ile ülkenin sahip olduğu insan kaynağının değerlendirilmesi gibi süreçleri de tetikleyerek devlet içerisinde yeni idari kurumların oluşturulmasını zorunlu kıldı.⁵ Bu bağlamda modern savaş sanatı ve artan askerî gücün modern ordularını, modern orduların da devlet teşkilatlarını değişime zorladığı söylenebilir.

Osmanlı Devleti, Avrupa’da yaşanan bu değişimlerin etkilerini mağlup oldukları muharebe meydanlarında 17. yüzyılda fark etmeye başlamıştı. Zira karşısındaki hasım orduların kompozisyonundaki değişiklikler gibi savaşma biçimleri de değişmişti. 18. yüzyıl başlarına gelindiğinde Osmanlılar sahip oldukları orduların, dönemin harp sanatı kaidelerine uygun bir biçimde savaşmadığını kabul ediyordu. Batı sınırlarındaki düşman birlikler artık kat kat duvar misali saflar hâlinde Osmanlı birliklerinin üzerine yürüyor, senkronize bir biçimde grup atışı yaparak, ateş baskısı kuruyorlardı. Yunan falanjının ilham verdiği bu yeni muharebe biçimi, doğrudan doğruya nizami ve daimî olarak yapılan talimlerin neticesiydi.⁶ Her bir safın başında bulunan ateş idare usulünü bilen komutanların verdikleri emirler çerçevesinde, aynı anda aynı hareketleri yaparak silahlarını atışa hazır hale getiren piyade neferleri, kendilerine ateş desteği sağlayan küçük kalibreli sahra toplarıyla beraber açık alanda manevra yapabiliyorlardı.⁷ Her askerî birliğin, uzun tekrarlara dayanan talimlerle

---

⁴ Özgür Kolçak, XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-1664 Osmanlı-Avusturya Savaşları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul, 2012, s.22-75; Vural Başaran ve Remzi Demir, “Askerî Devrim ve Türk Modernleşmesine Etkisi”, *Erdem*, 77, 2019, s. 266-271.

⁵ *Askerî Devrim*; ana hatlarıyla 16.-17. yüzyıllarda askerî alanda gerçekleşen etkisi orduların ötesine geçerek siyaset, ekonomi ve sosyal hayat üzerinde müessir olan değişimler olarak tanımlanabilir. Detaylı bilgi ve kaynak için bkz, Geoffrey Parker, *Askerî Devrim: Batının Yükselişinde Askerî Yenilikler 1500-1800*, (çev. Tuncay Zorlu), Küre Yayınları, İstanbul, 2018, s. 33 vd.

⁶ Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, (çev. Füsün Tayanç ve Tunç Tayanç), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 172.

⁷ Gültekin Yıldız, “Kara Kuvvetleri”, Gültekin Yıldız (ed.), *Osmanlı Askerî Tarihi-Kara Deniz ve Hava Kuvvetleri, 1792-1918*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 62.

öğrendiği bu yeni ateş idare usulünün uygulanabilmesi, kullanılan silah ve mühimmatların da her açıdan eşit olmasını gerektirmekteydi. Bunun yanı sıra, ordunun teşkilat yapısının düzenlenerek kimin, ne zaman, neyi, nasıl yapacağını belirlenmesi, büyük bir makinaya benzetilen ordu içerisinde her bir çarkın/kişinin yerinin ve görevinin belirlenmesi hayati bir öneme sahipti. Osmanlı ordusu artık “nizamsız askerle nizamlı askere mukabele edilmeyeceğinin” farkında olarak askerî ıslahatlara girişmişti.⁸ Bu nedenle, ilk defa Nizâm-ı Cedîd ordusu ile muharebe sahası disiplinini sağlamaya yönelik senkronize hareket eden birliklerin işlerliğini artıran Avrupa tarzı talim yapılmaya başlanmış, sonraki yıllarda ise Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusu ile bu talimler devam ettirilmeye çalışılmıştı.⁹ Aynı yıllarda yine ilk defa olarak batılı ülkelerin askerî talimnameleri de tercüme edilerek kullanılmaya başlanmıştı. Bu talimnamelerde eğitimin, günümüzdeki yavaşık düzen ve muharebe eğitimini de içine alacak bir şekilde acemi eğitimi ile bölük ve tabur talimleri olarak yapıldığı görülmektedir.¹⁰

Bu süreçte, astsubay muadili kadrolardan beklenen başlıca vazife, acemi neferlere temel askerlik bilgilerini öğretmek düzenli talim yaptırmak ve takım/müfreze seviyesine kadar küçük birlik komutanlığı olarak ortaya çıkmıştı.¹¹ Zira profesyonel ya da yarı profesyonel olup kitlesel asker alma ve seferberlik sistemleri uygulayan orduların kahir ekseriyeti acemi askerlerden oluşmaktaydı. Bu acemi erlere, temel askerlik eğitiminin verilerek neyi, nasıl yapıp, neyi, neden yapmayacağını öğretilmesi, muharebe sahasında ise yanı başlarında kendilerine yol gösterecek tecrübeli kadroların bulunması çok önemliydi. Özellikle subaysız kalan birliklerde bu ihtiyaç hayati bir öneme sahipti. Ayrıca birlikler içinde, uzun süre aynı idari ya da teknik işi olması gerektiği yaparak kurumsal tecrübeyi aktaracak daimi personel ihtiyacı da gün geçtikçe artmaktaydı.¹² Ancak astsubay muadili kadrolarının vazife, statü, istihdam, eğitim ve okullaşma süreçleri her ülkede olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de farklı bir tarihi seyir izlemiştir. Bu farklılıkların sebepleri arasında; devletlerin/orduların değişkenlik gösteren kaynak, imkân, kabiliyet ve öncelikleri, değiştirilen istihdam ve asker alma sistemleri, askerî gelenekler, kara, deniz, hava ve jandarma kuvvetlerinin kendilerine özgü tercih ve ihtiyaçları gibi nedenleri saymak mümkündür.

⁸ Fatih Yeşil, “Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye (1790-1807)”. *Tarih Dergisi*, 52, 2011, s. 27-85; Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset Ordu ve Toplum* (1826-1839) Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 17-30.

⁹ Yeşil, *Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye* s. 27-31; Yıldız, *Kara Kuvvetleri*, s. 45.

¹⁰ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi* (1793-1908), Cilt 3, Kısım 5, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, s. 356-357.

¹¹ Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 361; *The Noncommissioned Officer Guide*, Headquarters Department of the Army Washington D.C., 2020, s. 1-8.

¹² *Time-Honored Professionals: The NCO Corps Since 1775*, Center of Military History United States Army, Washington, D.C., 1989 s.7-9; *The Noncommissioned Officer and Petty Officer: Backbone of the Armed Forces*, National Defence University Press, Washington D.C., 2013.

1. Osmanlı Devleti'nde Küçük Zabitlik

Türkiye'de astsubaylığın tarihi ve fonksiyonu ilgili yapılan çok az sayıdaki araştırmalarda, “çavuş” ve “baş-çavuş” kelimelerinin Uygur ve Göktürk dönemi metinlerinde kullanımından ötürü astsubaylığın tarihini ilk Türk devletlerine kadar götüren yaklaşımlar olsa da bu sıfatlar ile günümüz astsubaylığı arasında bir bağlantı kurmak zordur.¹³ Rütbe, unvan ve isimlerdeki kültürel devamlılık, etimolojik ve etnografik olarak çok değerli olmakla birlikte, bunlar farklı organizasyonlar içinde yer alan, görev ve hiyerarşi yönünden farklı fonksiyonlara sahip kadrolardır. Hâliyle Türk tarihinde çok geniş bir görev alanında görülen Çavuşluk Teşkilatını ayrı tutarak düzenli modern ordu yapıları içerisindeki astsubay muadili kadroların Türk Ordusunda 1826 yılından itibaren başladığını ifade etmek daha doğru olacaktır. Nitekim Asâkir-i Mansûre'ye ait kanunnameler ile yine aynı yıllara ait piyade talimnamelerinde “küçük zabit” ibaresine rastlanır. Bu metinlerde, detaylı bir tanımı yapılmasa da zabit sınıfının astı konumunda komuta yetkisi olan astsubay muadili kadrolara işaret edildiği, dönemin diğer resmî yayınlarıyla birlikte ele alındığında barizdir.¹⁴

Kıta Avrupası ordularında 17. yüzyıldan itibaren belirgin olan astsubay kadroları, Osmanlılara tabiidir ki dönemin paradigma ordusu olan Fransızlar üzerinden gelmişti. Bu dönemde Avrupa'nın başlıca kara gücü olması nedeniyle, Nizâm-ı Cedîd gibi Asâkir-i Mansûre için de Fransız piyadesi örnek alınmıştı. Çoğunluğu Fransa'dan gelen askerî uzmanlar gibi talimnameler de Fransızcadan çevrilerek küçük uyarlamalarla askerî mevzuata dâhil ediliyordu. “Küçük zabit” teriminin de bu yıllarda Fransızca sous-officier (“alt/ast-zabit/subay”) teriminin karşılığı¹⁵ olarak çevrilerek bazı resmî yayınlara girdiğini ama gerektiği gibi ayrı bir askerî sınıf oluşturmadığını 1909 yılındaki Meclis-i Mebusan görüşmelerinde kendisi de subay olan Ali Vasfi Bey şöyle ifade eder:

“Şimdiye kadar bizde küçük zabitlik yoktu. Vakıa Dahiliye Kanunnamemiz kırk üç [1827] senesinde tercüme edilmiş kırkbeşte [1829] tadil edilmiş, yani

¹³ Salim Dikduran, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihinde Astsubaylar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 2-5.

¹⁴ Necdet Öz, *Yenileşme Döneminde Osmanlı Ordusunda Talimnameler (1826-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul, 2021, s. 62-79. Ayrıca 23 Ağustos 1831 tarihli Takvim-i Vekayi'de yer alan “*onbaşadan mülâzım-ı evvele kadar küçük zabitânların*” ifadesi ile bahsi geçen sınıfın genel bir tanım ve tasnifi de yapılmıştı. bkz. Ebru Benzer, *Takvim-i Vekayi'nin 1831-1834 Yılları Arası Transkripsiyonu*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kilis, 2013, s. 67.

¹⁵ Anlaşılan, günümüz Türkçesine “alt, altında, aşağı, aşağısında; ast” şeklinde çevrilebilecek Fransızca “sous” edatı, Türkçeye çevrilirken genel anlam karşılığı gözetilerek sıfat olan “küçük” kelimesi ile karşılanmaya çalışılmıştır. Bunda dönem Türkçesi ve filolojik kısıtlar da belirleyici olabilir. Ancak sadece kelimeler üzerinden düşünüldüğünde, Fransızcadaki kişinin subay/zabit olmadığına işaret eden “sous-officier” kelimesi, Türkçeye “küçük zabit” olarak çevrilince Fransızcadaki anlamının aksine, rütbesi küçük de olsa kişinin subay/zabit olduğunu aklı getirmektedir. Hâliyle burada “küçük zabit” çevirisinin en başından yanlış yapıldığı iddia edilebilir.

Sultan Mahmut zamanında kabul edilmiş. Bu nizamnamenin bazı yerlerinde küçük zabıt tabiri vardır. Bunun aslı Fransızcadan tercüme edildiği için (sou-officier) den aynen alınmıştır. Fakat orası bizde unutulmuş. Belki onbaşı, çavuş, bölük emini yerinde kullanılmıştır. [...] Bugün her orduda hemen hemen Almanya tensikatının [düzenlemelerinin] aynı caridir. Avusturya keza. Hep küçük zabıt kadrosu vardır. O orduların vakt-i hazarda [barışta] en büyük ve mühim uzvu, cüz'ütâmı bölüktür. Bölükteki heyet-i muallime, küçük zabitan heyetidir. Küçük zabitan efratla beraber yatarlar, onlarla beraber hem haldirler. Seviye-i irfanları yekdiğerine daha karib [yakın] olduğundan, onun için kuvve-i muavine ile talebe arasında bulunurlar.”¹⁶

Ali Vasfi Bey'in Meclis-i Mebusandaki bu ifadeleri, dönem itibariyle astsubaylığın vasıflarını, görev alanını ve Osmanlı ordusundaki durumu özetlemesi açısından önemlidir. Devam eden meclis görüşmelerinde, dikkat çekici diğer bir konuşma da mülkiye kökenli paşalardan olan Tokat Mebusu Hattatzade İsmail Paşa tarafından yapılmıştı: “*Küçük zabıt, netice herkes mülâzımdan [teğmenden] yukarı binbaşıya kadar olan zabitan zanneder.” Kanunu, avam ve havas herkes okuyacağı için buraya bir fıkra ilave etmeli, küçük zabitanın onbaşı, çavuş, bölük emini, başçavuş olduğunu tayin etmeli.*”¹⁷ Meclis-i Mebusan görüşmelerinden anlaşılan, “küçük zabıt” lafzı Asâkir-i Mansure ile birlikte mevzuata girmiş olsa da günlük hayatta çok fazla kullanılan bir tabir değildi. Üstelik, 80 yıl sonra 1909’da bile bu ifadenin hangi rütbeleri kapsadığı ve gerçek işlevini yerine getirip getirmediği konusunda birçok kişinin tereddütü bulunmaktaydı.

Konu akışını bozmadan¹⁸ 1909 yılındaki tartışmaları sonraya bırakarak 1826 yılına dönülürse; Yeniçeri ocağının kaldırılmasının akabinde kurulan Asâkir-i Mansûre ordusu ve 1834’te teşkil edilen “Redif Alayları”ndan itibaren birlik teşkilatlarında görmeye başladığımız astsubay muadili kadrolar, resmî olarak ancak 1951 yılında “astsubay” olarak adlandırılmıştı. Bu tarihe kadar “bölük emini”, “çavuş”, “serçavuş”, “başçavuş”, “küçük zabıt”, “gedikli” ve “gedikli erbaş” gibi farklı isimlerle anılmışlar ve 20. yüzyılın başlarına kadar umumiyetle askerlik vazifelerini yaptıkları kendi birliklerinin içinde, küçük zabıtlığe mahsus ayrıca bir eğitim görmeden yetişmişlerdi. Yine 20. yüzyıl başlarına kadar, küçük zabıtlık ile ilgili mevzuatın

¹⁶ *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, 9 Teşrin-i Sani 1325 Pazartesi, s. 62.

¹⁷ *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, 9 Teşrin-i Sani 1325 Pazartesi, s. 62.

¹⁸ Burada değinmeden geçemeyeceğimiz kaynak Charles Mac Farlane’in hatıratıdır. 1827’de Osmanlı birliklerini müşahade etme fırsatı bulan İskoç seyyah, Osmanlı ordusunda küçük zabıtlığın olmamasını fark ederek mevcut ortamı gayet başarılı tasvir etmektedir: “*En göze çarpan eksiklikleri astsubayların [non-commissioned officer and subalterns] olmamasıydı. Ordu içinde bunlar olmayınca bütün iş oradan oraya koşan üst rütbeli subaylara yüklenmişti. Bunlar talim çavuşlarının işlerini yapıyorlardı. Hatta albaylar bile bu işle uğraşıyorlardı. Talim esnasında koşmaktan, yürümekten ve kılıç sallamaktan yorulup sıcağın baygınlık geçiriyorlardı. Bir albay için ne garip bir iş! Ama çok azı askerlik sanatı hakkında bilgi sahibi olduğundan bu işle uğraşmak zorundaydılar.*” Charles MacFarlane, *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces: with an Account of the Present State of the Naval and Military Power, and of the Resources of the Ottoman Empire*, V.1, 2.Edition, London, 1829, s. 52.

zaman içerisinde oluşmasından dolayı küçük zabitlerin istihdam şekilleri ile görev ve statülerinde, değişkenlik ve bazen muğlaklık söz konusu olduğunu belirtmek gerekir.¹⁹ Mevzuatın oturmamasının yanı sıra bunun bir sebebi de zaten sayıca az olan küçük zabitler ile ilgili cari işlemlerin kimi zaman alay/fırka komutanlıkları inisiyatifinde yürütülerek ortaya farklı uygulamaların çıkmasıyla alakalıdır.

Bugünkü modern ordu tertibinin ilk örneği olarak kabul edebileceğimiz Asâkir-i Mansûre ordusunda astsubay muadili profesyonel kadrolar, “serçavuş” “çavuş” ve “bölük emini”²⁰ olarak adlandırılmakta olup maaşlı ve daimi kadrolardı. O yıllarda zorunlu askerlik uygulaması bulunmadığı için yeni ordu, 15-30 yaş arası gönüllülerden seçilerek oluşturuldu; hizmete alınanlara on iki yıl hizmet sonrası görev maaşı kadar emeklilik maaşı verilmesi öngörülüyordu. Teşkil edilen ordunun ilk mevcudu 12.000 kişiyken 1837’de bu sayı, 160.000’i buldu. Asâkir-i Mansûre’yi desteklemek için 1834’te kurulan Rediflerin mevcudu da 1837’de 85.000 civarındaydı.²¹ Tanzimat Fermanı’yla birlikte askerliğin bir vatandaşlık görevi sayılmasının ardından 1844 yılında zorunlu askerlik sistemine geçilmişti. Kura Kanunu (1846) olarak adlandırılan asker alma sisteminin uygulanmasıyla beraber birliklerdeki acemi asker sayısı da gittikçe artıyordu.²² Subay yetiştirmek amacıyla 1834 yılında “Mekteb-i Harbiye” açılmışsa da ilk mezunlarını ancak 1848 yılında 10, 1849’de ise 12 kişi olarak verebilmişti.²³ 22 mektepli subayın aynı yıllarda savaş meydanına yaklaşık 250.000 kişilik düzenli bir kuvvet çıkarabilecek²⁴ Osmanlı ordusu için bir şey ifade etmeyeceği açıktır.

Osmanlı ordusunda küçük zabitler sayıca az²⁵ olmakla birlikte, kıdemli ve kıdemsiz olmak üzere iki grup hâlinde birliklerde görev yapıyordu. Bunlardan kıdemsiz olanlar, nizami askerlik süreleri içinde askerlik vazifelerini yaparak terhis olanlar/olacaklar grubunu oluştururken, kıdemliler nizami askerlik vazifesinin ardından tezkere bırakarak orduda kalmaya istekli olanlar grubunu oluşturuyordu.

---

¹⁹ 1870 tarihli *Terfi’-i Rütbe Nizâmnâmesi* ile küçük zabitlerin rütbe terfilerine ilişkin esaslar daha belirgin hâle gelmiştir. Bkz. Kadir Türker Geçer, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Rütbe Terfi Uygulamaları ve 1870 Tarihli Terfi’-i Rütbe Nizâmnâmesi”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10:19, 2012, s. 1-42.

²⁰ Sonraki yıllarda “bölük emini” kadroları, askerî memur statüsüne dâhil edilecektir.

²¹ Abdülkadir Özcan, “Redif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul, 2007, s. 525.

²² Faruk Ayın, *Osmanlı Devleti’nde Tanzimattan Sonra Askeralma Kanunları (1839-1914)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s. 25-28.

²³ Kara Harp Okulu Tarihçesi, <https://kho.msu.edu.tr/hakkinda/tarihce.html>, erişim 18.08.2023.

²⁴ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi 3. Cilt, 5’inci Kısım (1793-1908)*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, s. 204-205

²⁵ Osmanlı ordusundaki küçük zabit sayısını net olarak ortaya koyabilmenin bazı zorlukları vardır. Bunların başında, muhtelif tarihlere ait kadro cetvellerinde çavuş, başçavuş gibi kadroların sayısının toplanarak er-erbaş içerisinde yekûn olarak gösterilmesi gelir. Ancak bu dönemde 820 kişilik tam bir piyade taburunun tertibinde olması gereken (ki çoğu zaman ulaşılamayan kadro) sayısından hareketle küçük zabit (8 bölük emini, 32 çavuş, 8 başçavuş) oranının %5’ten fazla olmadığı tahmin edilebilir. bkz. *MSB Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı Arşivi*, “6’ncı Ordu Defteri (1847-1870)”, Envanter No: 552.

Teskere bırakan kıdemli küçük zabıt adayları, birliklerde gösterdikleri maharete göre çavuş ya da başçavuşluğa ve oradan zabıtlığe kadar yükselebiliyorlardı. Terfi için gereken şartlar, tecrübe, okuryazarlık, matematikteki dört işlem ve ilgili temel mevzuata hâkim olmaktan geçiyor; sınavları ise yine birlik içinde kurulan komisyonlar tarafından yapılıyordu. Zabıtlığe terfi etmek için küçük zabıtlık şartlarıyla birlikte altı yılı fiilen bitirmiş, en az bir yıl çavuş veya başçavuşluk yapmış olmak ve iyi ahlak sahibi bulunmak gerekiyordu.²⁶ Kırım Savaşı (1853-1856) yaklaşırken Osmanlı subaylarının neredeyse tamamına yakını, yolu bir şekilde küçük zabıtlıktan geçerek terfi eden alaylı subaylardan oluşuyordu.

Kırım Harbi sırasında Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Fransız Ordularının Başkomutanı Mareşal Arnaud, 1854 yılında kaleme aldığı bir mektupta: “*Türk ordusunda iki şey vardır: Bir başkomutan, bir de askerler. Bunların arasında orta birlikler, subay yoktur; astsubay ise hiç yok*” ifadelerini kullanmıştı. Yine aynı yıl, müttefik İngiliz Kuvvetleri Generali Williams, Anadolu sınırındaki Osmanlı askerini müşahede ettikten sonra İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Clarendon’a çektiği telgrafında: “*Dünyanın hangi ordusunda olursa olsun daha iyi fertler bulunacağından şüphe ederim. Askerler, bünyeleri sağlam ve iyi bir asker olmak için gereken her şeye sahiptirler*” demişti. Ancak neferlerdeki bu fitrî mezziyetler, subay ve astsubay yokluğunda muharebe meydanlarında bir yere kadar işe yarıyordu.²⁷

Kırım Harbi sonrasında Osmanlı ordusu, seferber ettiği askerleri terhis ederek barış konusuna doğru çekilerken, büyük savaşların olmadığı yaklaşık yirmi yıl sürecek yeni bir dönem başlıyordu. Devletin ilgisi bu dönemde askerî ıslahatlardan ziyade mülkiye, adliye ve maarif alanındaki düzenlemelere kaymıştı. İyi yetişmiş bazı subayların tecrübelerini askeriye aktaramadan mülki görevlere atanması, harp tecrübesi görmüş kıdemli neferlerden gerçek bir küçük zabıt sınıfı oluşturulamaması gibi hususlar askerî alanda elden kaçan fırsatlardan idi.²⁸ 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi yenilgisi ise Nizam-ı Cedid'den itibaren örnek alınan mühendislik öncelikli Fransız askerî sistemi yerine Alman modeline geçilmesine vesile oldu. Alman askerî modelin özelliklerinin başında ise sıkı bir disiplin, sürekli talim ve okullaşma ile talimgah uygulamaları geliyordu. Bu nedenle ilerleyen yıllarda talimgah uygulamaları ile birlikte küçük zabıtlara yönelik okullaşma süreci de hız kazanacaktı.

19. yüzyılın sonlarına doğru, birliklerde yetişen küçük zabıtlara yönelik çeşitli hizmet içi eğitimler verilerek bazı standartları sağlamaları planlanmıştı. Alman heyetinin tavsiyeleriyle belirli bir program dâhilinde verilmek istenen bu temel eğitimler, sadece küçük zabıtlara yönelik bir müfredat olmayıp kurulan alay okulları, talimgahlar, numune taburları veya sınıf okulu nev'inden piyade, topçu, süvari gibi

²⁶ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi 3. Cilt, 5'inci Kısım (1793-1908)*, s. 329 vd.

²⁷ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, (çev. Ali Reşad; günümüz harflerine aktaran, Kamil Yeşil), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2017, s. 120.

²⁸ Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, s. 353.

askerî meslek sınıflarına yönelik eğitimlerdi. Yayımlanan nizamname ve talimnameler ile bu eğitimlerin düzenli bir şekilde verilmesi istendi. Fakat bu takviye eğitimlerden arzu edilen sonuç alınmadığı gibi ordudaki küçük zabit sayısı da hiçbir zaman yeterli seviyeye çıkartılamadı. Birtakım çabalar görülse de küçük zabitlerin maaş ve özlük hakları gibi hususlarda da herhangi bir iyileştirme yapılamadı.²⁹ Silahaltına alınan acemi erlerin sayısı artarken onlara temel askerlik bilgilerini verip talim yaptırarak kıdemli küçük zabitlerin sayısının yetersiz kalması, zabitlerin iş yükünü artırdığı gibi bazen de bu işlerin ihmal edilmesine neden oluyordu.³⁰ Yine aynı dönemde, bugün astsubay görev ihtiyacının büro ve teknik işlere tekabül eden alandaki eksikliği ise sivil kaynaktan alınan askerî meslek memurları (kâtip, hesap memuru, muamele memuru, tüfekçi, kamacı, makinist, vb.) yoluyla karşılanmaya çalışılıyordu. Elbette bu sistemin muharebe alanında yarattığı etkiler de hesaba katılınca hemen her muharebeden sonra irili ufaklı birtakım değişiklikler yapılmak durumunda kalınıyordu.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ve 1909'da II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan 31 Mart Vakası, küçük zabitler ile alaylı zabitler açısından birçok şeyi değiştirdi. 1908 yılı ortalarında Osmanlı ordusundaki subay sayısı 18.000'i alaylı, 9.000'i mektepli olmak üzere 27.000³¹ civarındaydı.³² Meşrutiyet havası mektepli subaylardan yana eserken binden fazla alaylı zabitin Hassa Ordusundaki görevlerinden alınarak yerlerine mektepli zabit atanması, bir sene içinde peyder pey alaylı zabitlerin orduyla ilişişinin kesilmesi, konunun gazetelere ve siyasete taşınmasıyla ordu içerisindeki alaylı-mektepli meselesi de tartışmadan çatışmaya doğru döndü. Elbette 31 Mart Vakası'na giden sürecin nedenleri, siyasi gelişmeleri ile tarafları bunlardan ibaret olmayıp konunun çok daha geniş bir çerçevede ele alınması gerekir; ancak nihayetinde 12-13 Nisan 1909'da İstanbul kışlalarındaki zabitler, küçük zabitler tarafından alıkonarak kışlalara hapsedilmiş, isyanın

---

²⁹ Bir fikir vermesi açısından küçük zabit maaşı ile diğer rütbeli personel karşılaştırıldığında ücret makasının bir hayli açık olduğu görülür. 19. yüzyıl sonu itibarıyla bu maaşlar; albay: 2.000 kuruş, binbaşı 1.000 kuruş, yüzbaşı 400 kuruş, teğmen 250 kuruş, alay çavuşu 57 kuruş, başçavuş 47,5 kuruş, piyade çavuşu 38 kuruş, bölük emini 33,25 kuruştü. Bkz. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi 3. Cilt, 5'inci Kısım (1793-1908)*, EK-16. 1843 yılı maaşları için bkz. EK-15.

³⁰ Dönem itibarıyla model alınan Alman sisteminde astsubay kadrolarının vaziyetini, kendisi de bir Osmanlı subayı olarak 1910 yılında Almanya'ya eğitime giden Cafer Askerî şöyle aktarır: "*Alman ordusunun bölüklerinde başçavuşların büyük önemi vardı. Çünkü üstlerinden aldıkları bütün emir, tavsiye ve bildirimleri bunlar yürürlüğe koyarlardı. Bölüklerin ofislerini üstlerinin isteklerine göre tam bir maharet ve ustalıkla idare edenler de bunlardı. Bölüklerin iç idaresinde bunlardan sonra astsubaylar geliyordu. Aslında Alman ordusunda astsubaylar ordunun düzen ve intizamının bir göstergesi sayılıyorlardı. Bir astsubay orduda zorunlu askerlik hizmetini tamamladıktan sonra yaklaşık on iki yıl gönüllü olarak görev yapardı. Bu görev süresince garnizonun yakınında ailesiyle birlikte otururdu. Askerlik görevini tamamladıktan sonra ise posta, demiryolu vb. alanlardan birinde fena sayılmayacak bir maaş karşılığında hükümet tarafından görevlendirilirdi. Erlerle daha fazla haşır neşir olanlar, subaylardan çok astsubaylardı.*" Cafer El-Askerî, *İsyancı Bir Arap Ordusunda Bir Harbiyeli* (çev. Halit Özkan), Klasik Yayınları, İstanbul, 2009, s. 21.

³¹ Bu rakama hekim, eczacı, cerrah, imam ve katipler dâhil değildir.

³² Yıldız, *Kara Kuvvetleri*, s. 96-97.

başlamasında ve büyümesinde alaylı kadrolar ile küçük zabitler bir hayli etkili olmuş, “mektepli zabıt istemeyiz” sloganları atılarak mektepli subayların öldürülmesine kadar işler varmıştı. “Çavuşların İsyanı” olarak da bilinen bu olaylar, Hareket Ordusunun 25 Nisan 1909’da İstanbul’a gelerek Selimiye Kışlasını ele geçirmesiyle kontrol altına alınmıştı.³³ Çıkan çatışmalarda 49 kişi ölmüş, 86 kişi yaralanmıştı. İsyancılar ise 400 civarında kişi ölürlen 700’den fazla kişi de yaralanmıştı.³⁴

31 Mart Vakası sonrasında çeşitli gerekçelerle alaylı zabıt ve küçük zabıtların tasfiye ve emeklilik süreçleri hızlandı. 1908-1911 yılları arasında ordu ile ilişkisi kesilen alaylı zabıt sayısı 10.000’i geçmişti. 1914 başlarında Balkan Harbi yenilgisinden sorumlu tutulan birçoğu yüksek rütbeli olan 1.100 kadar alaylı subay daha emekliye sevk edildi.³⁵ 1909’dan beri ortaya çıkan netice sadece alaylı subayları değil, küçük zabıtlar ile orduda subay olarak kalmak isteyen erbaşları da tedirgin etti. 1905’te hızlı bir şekilde mektepli subay yetiştirmek için Almanya’da olduğu gibi ordu merkezlerinde (Edirne, Manastır, Erzincan, Şam, Bağdat) harp okulları açılmıştı. Ancak bu okullar da yeterli eğitici kadro bulunamaması ve merkezden uzak olduklarından yeterli kontrolün sağlanamaması gibi nedenlerle 1908’de kapatılmıştı. İstanbul’da yine tek kalan Mekteb-i Harbiyenin eğitim süresi ise üç yıldan iki yıla indirilerek hızlı bir şekilde kıtalara mektepli subay gönderilmek istendi.³⁶ 1909’da yayınlanan “Küçük Zabıt ve Küçük Zabıt İptidai Mektebi” hakkında nizamname ile de iki dereceli olarak küçük zabıt mektepleri açılarak mektepli küçük zabıt yetiştirmek için kara kuvvetlerinde ilk adım atılmış oldu.³⁷

1909’da Hareket Ordusunun başında İstanbul’a gelen ve mektepli küçük zabıt yetiştirmek için bir hayli çaba sarf eden Mahmud Şevket Paşa’nın 1910’da harbiye nazırı iken küçük zabıtlık ile ilgili Meclis-i Mebusanda söyledikleri, dönemin siyasi bakış açısını da aksettirmesi nedeniyle önemlidir.

“Bir orduda iki heyet-i zâbitân vardır; birisi asıl zâbitân heyeti, birisi de küçük zâbitân heyetidir. Osmanlı Ordusunda teessüf ederim ki, bugüne kadar küçük zâbitân heyeti yoktur. Vâkıa çavuş, bölük emini, başçavuş denilen şeyler vardır fakat lafzî idi. Mânen küçük zâbit değildir. Çünkü efrad ile beraber terhis olurlardı. Onların içinde en zekileri ve beceriklilerine sen çavuşsun, başçavuşsun deniliyordu. Küçük zâbit 12-15 sene hizmet etmeli ki, Küçük Zâbit Mektebinde tahsil etmeli ki küçük zâbit olabilsin. Biz bunu, devr-i sabikâda nazar-ı dikkate

³³ Adem Ölmez, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler (1826-1918)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 239-263.

³⁴ Nâsır Yüceer, “31 Mart Vakası”, *Atatürk Ansiklopedisi*, AKDITYK, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/31-mart-vakasi/>, erişim 19.08.2023

³⁵ Ölmez, *Modern Osmanlı Ordusunda*, s. 262-263.

³⁶ Detaylı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Akansel, *Taşra Harp Okulları*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2003.

³⁷ *Küçük Zabıt Mektebi ve Küçük Zabıt İptidai Mektebi Nizamnamesi*, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1325.

aldık. Defaatla teklif ettik, fakat düşünümüüz haysiyyet-i Hükümeti ki zâbitânın mektepli olmasını istemiyor. Nerede kaldı ki küçük zâbitânı mektebden yetiştirsin. İşde, bu fikir, devr-i sâbıkta küçük zâbitân heyeti teşkiline mâni oldu. Fakat meşrutiyet teessüs eder etmez can attık, bu mektepleri tesis ettik.”³⁸

Mahmud Şevket Paşa'nın devr-i sabık ile ilgili siyasi ifadeleri bir yana bırakılırsa küçük zabitlik ile ilgili söyledikleri 1826'dan itibaren gelinen durumu özetler mahiyettedir. Osmanlı ordusunda küçük zabitlik sınıfı hiçbir zaman tam olarak oluşturulamamış, mevcut kadrolar ise nitelik ve nicelik olarak eksik kalmıştı. Ayrıca denizcilerde 1890 yılında açılan astsubay okulu muadili mekteplere öğrenci bulmakta sıkıntı çekildiği gibi 1911'de Kara Küçük Zabit Mektebine de rağbet olmadığı³⁹ düşünülürse bu kadroların uzun bir müddet cazip kadrolar olarak görülmediğini de belirtmek gerekir. Üstelik kıdemli/kıdemsiz küçük zabitlerin genç yaşta terhis edilmeleri sonrasında yaşadıkları emeklilik ile çeşitli memuriyetlerde (posta, telgraf, polis memurlukları gibi) istihdam meselesi vardı ki bu da uzunca bir süre çözülememişti.⁴⁰

Balkan Harbi mağlubiyetinin sebepleri arasında sayılan “alaylı-mektepli çatışması” ve “orduya siyaset karışması” üst başlıkları altında, küçük zabit kadrolarının niteliği/niceliği ve fonksiyonunu tam olarak icra edememesi gibi görece küçük sorunlar arka planda kalarak neredeyse görünmez hâle gelmiştir. Zira neferlerin talim ve disiplini ile muhabere, ikmal, nakliye gibi alanlarda ve dahi birliklerin bozulmadan geri çekilmesinde önemli görevleri olması beklenen bu kadrolardaki eksikliğin sonuçları ortaya konulabilmiş değildir. Döneme ait hatırat literatüründe ve bilhassa subay hatıratında küçük zabitlikle ilgili bahisler de beklenenden azdır. Hatıratın birçoğunda ise neferlerin askerî talim ve terbiye konusuna gelindiğinde ittifakla durumlarının arzu edilen seviyede olmadığına değinilir.⁴¹ Hüseyin Cemal bunun

³⁸ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre:1, C.6, 3 Haziran 1326 Perşembe, s.3 29.

³⁹ Küçük Zabit Mekteplerine rağbet olmadığı, rağbetin artırılması için gazetelere ilan verilmesi hakkında bkz. *BOA.*, DH.İD. 87–36, H.01-09-1329 (M.26 Ağustos 1911).

⁴⁰ Küçük Zabit Mektebinden mezun olup orduda muayyen müddetlerini doldurup terhis olunanların durumlarına göre bir işte görevlendirilmeleri gerektiği hâlde bunun yapılmadığı ve bu sebepten okulda okumak isteyenlerin sayısının azaldığı, devam edenlerin ise ayrıldığından bu durumun önlenmesi için Dahiliye Nezaretinin tamimi bkz. *BOA.*, DH.UMVM., 124-113, (Mart 1919)

⁴¹ Genel bir fikir vermesi açısından Ali İhsan Sabis'in ile Kâzım Karabekir'in küçük zabitlik ile ilgili gözlemlerine yer vermekte fayda vardır. Sabis'in bahriye sınıfındaki küçük zabitleri de değerlendirdiği satırlar şöyledir: “*Kara kuvvetlerinde küçük zabit ne kadar ehemmiyetliyse, bahriyede de ondan birkaç fazla önemdedir. Bir gemide, zamanımız teknik güçlüklerinin toplamı olan bir drednotta erlerin ve subayların değiştiği durumlarda; geminin sürekli muntazam hayatını sürdüren, erler ve subaylarının acemiliklerini gideren ancak gediklilerdir. İşte bu kadar önemli olan daimi astsubaylar için esaslı hiçbir tedbir alınmadı. Bahriyede mevcut fazla subaylar yerine bu gediklileri tesis etmek pek âla mümkündür.*” Ali İhsan Sabis, *Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?*, (haz. Hasip Saygılı), İlgî Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s. 69-70.

Yine Kazım Karabekir II. Meşrutiyetten önce Manastırda görev yaparken 15. Süvari Alayındaki küçük zabitlerin kroki yapmak ve rapor yazmak bilmediklerini, hiç endah yapmadıklarını, tahmini

sebebinin “*Bunu da herkes bilir ki, ta’lim ve terbiye-i askeriyenin, küçük zabitanın, asıl zabitan kadrosunun yokluğundan ileri geliyor*”⁴² diyerek açıklamaktadır. Devam eden sayfalarda, Balkan Harbi’nde Bulgarlara esir düşen Hüseyin Cemal’in küçük zabitlikle ilgili yazdıkları mukayeseli olması nedeniyle üzerinde durmaya değerdir.

*“Bizde küçük zabitan ne haldedir? Şüphesiz birçok zabitan bu sözü görür görmez müte’essir olacaklardır. Küçük çocuklar mekteplere alınır. Bunlar küçük zabıt çıkdı, taburlara verildi. Bir def’a da ku’a başında bulunan zabitanın tecrübesi sorulsun... Bulgar Ordusu’nda küçük zabıt görüyoruz. Hepsini sıvri sakallı, koca bıyıklı, uzun, kalın boylu, sert çehreli askerlerden ibaret. Ayağında çizmeler, omuzundan asılmış pala kılıncı. Bütün askerler kendisini görünce selam veriyor. titriyor... Bu hususda daha ziyade izahata lüzum yoktur. Hükümetimiz, Bulgar Ordusu’nda tatbik edilen küçük zabitan hakkındaki şerait ve nizamnameyi aynen tatbik etmelidir. Netice, bizde küçük zabitan yoktur. Olsa da pek azdır.”*⁴³

Hüseyin Cemal’in Bulgar ordusu ile yaptığı mukayeseden anlaşılan mektepli, genç, küçük zabitlerden ziyade orta yaşlarda, neferlikten gelerek kıtalarda yetişmiş, görünüşü itibarıyla de zapturapta kadir tecrübeli küçük zabitler istemektedir. Ancak Osmanlı ordusunda o evsafa olan birçok küçük zabitin, subay sayısının azlığı nedeniyle zaten zabıtlığa terfi ettiği ve küçük zabıtlık kadrolarının yine boşalarak yetersiz kaldığı da ortadadır. Ayrıca Balkan Harbi’ndeki bu eksiklik ile 31 Mart sonrası alaylı kadroların tasfiyesinin sonuçları ima ediliyor olsa dahi oranları değişse de 1909 öncesindeki durumun sistem gereği bundan çok farklı olması beklenemezdi.

1914 yılında Birinci Dünya Harbi seferberliği yaklaşırken orduya alınacak yüzbinlerce acemi neferin nasıl bir askerî talim ve terbiye alacağı ve eğitimlerin hangi kadrolarla yapılacağı meselesi çözüm beklemekteydi.⁴⁴ Üstelik alaylı kadroların tasfiyesi ve müteakiben kurulan yeni birlik komutanlıkları nedeniyle hâlihazırda yetersiz olan zabıt ve küçük zabıtlara duyulan ihtiyaç, muharebeler başladığında iyiden iyiye artmıştı. Görevdeki subaylar ihtiyacın ancak %20’sini karşılayabildiğinden⁴⁵ geriye fazla bir seçenek de kalmadığı için mevcut ihtiyaç, yedek subay adayları yoluyla karşılanmaya çalışıldı. Buna göre, yedek subay adayları kıtalara subay statüsünde

---

mesafe talimleri yapılmadığını ve bölüğünde alay sarraçlığından terfi etmiş işe yaramaz iki mülazım olduğunu ve tüm alayın bu şekilde olduğunu da belirttikten sonra bunları bizzat eğitmeye başlayarak çok iyi neticeler aldığını yazmaktadır. bkz. Kâzım Karabekir, *Hayatım*, Yapı Kredi Yayınları, (2. Baskı), İstanbul, 2009, s. 369.

⁴² Hüseyin Cemâl, *Yeni Harb Başımıza Tekrar Gelenler Edirne Harbi, Muhasarası, Esaret ve Esbab-ı Felaket*, (yay. haz. Aziz Korkmaz), TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 266.

⁴³ Age, s. 251.

⁴⁴ 1914 yılında Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın silahaltına alınan acemi neferlerin eğitim-öğretim seviyelerini yükseltmek için kışlalarda açmaya çalıştığı “Tabur Mektepleri” için bkz. Sadık Emre Karakuş, “Enver Paşa’nın Tabur Mektepleri Denemesi”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7:2, 2023, s. 357-373.

⁴⁵ Dönemin kadro teşkilatlarına göre birliklerdeki subay oranı %6 olması gerekirken, muharebeler başladığında bu oran %1,2’ye kadar düşmüştü. Bkz. Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, s. 485 ve 292 nolu dipnot.

“zabit namzedi” olarak onbaşı rütbesiyle gidecek, üç ay sonra çavuş olacak, altıncı ayın sonunda komutanlarının kanaatleri müsbet olursa yedek subaylığa terfi edeceklerdi.⁴⁶ Böylelikle orduda altı ay boyunca küçük zabit kadrolarında görev yaparak Osmanlı ordusunun önemli bir problemi olan astsubay sınıfı eksikliğinin giderilmesinde kullanılacaklardı.⁴⁷ Ancak bu uygulama, yedek subay adaylarında büyük bir hayal kırıklığı yarattı.⁴⁸ Bu durumda olan İhsan Ulvi, konu hakkındaki rahatsızlığını “Çok acayip burada namzetlik. Paraya vesaireye gelince nefer oğlu nefer. Vazifeye gelince zabit.”⁴⁹ şeklinde belirtmekteydi.

Birinci Dünya Harbi ile İstiklal Harbi dönemlerinde küçük zabıtlıkla ilgili yaşanan gelişmeler genel itibarıyla savaş tedbirleri kapsamında acil ve kısa vadeli ihtiyaçları gidermeye yönelik uygulamalardır. Bu yıllarda köklü ve sistemli bir değişiklik görülmez. Ancak ilgili mevzuat gereği küçük zabıtlar dokuz yıl askerî hizmetten sonra uygun kamu memuriyetlerinde istihdam edilmeleri gerekirken bunlara iş bulmakta sıkıntı çekildiği, bu nedenle küçük zabit mekteplerindeki talebelerin dahi okulu terk etmeye başladığı bu dönemde bariz olarak fark edilir hâldedir.⁵⁰

2. Mektepli Küçük Zabıtlık

Okullaşma başlangıcı ile akabindeki süreçler, birçok teşkilat gibi ordular için de ihtiyaç ve ilginin ne yöne doğru kaydığını, kadrolardan bekleneni ve kurumsallaşmayı göstermesi açısından önemlidir. Bu gözle bakıldığında Amerika’da bugün astsubay muadili diyebileceğimiz ara kadrolara yönelik okullaşma süreci, 18. yüzyılın sonlarına kadar götürülürken bu tarih kıta Avrupası ülkelerinde 19. yüzyıl başlarına rastlamaktadır.⁵¹

Türkiye’de astsubay muadili kadrolara yönelik muayyen müfredata sahip okulların açılması denizcilerde 1890, karacılar 1909, havacılar 1928 yılında gerçekleşmiştir. Astsubay okullarının açılmasında görülen bu gecikmenin birçok sebebi olmakla birlikte temel problem, 20. yüzyıl başlarında dahi subaylar arasında okuma-yazma sıkıntısı çeken alaylı subayların varlığı ve ordudaki mektepli zabıtların azlığı olarak görülüyordu. Zira deniz subaylarına yönelik harp okulunun geçmişi 1775’e, kara subaylarına yönelik harp okulunun açılması 1834 yılına kadar gitmekteyse de bu okullardaki eğitimin ihtiyaçları karşılayacak niteliğe ulaşması ancak kuruldukları tarihten 30-40 yıl geçtikten sonra mümkün olmuştu. Doğal olarak burada öncelik

⁴⁶ Taşköprülü Mehmed Efendi, Irak Cephesi’nden Burma’ya Savaşın ve Esaretin Günlüğü, Mesut Uyar ve Ahmet Özcan(haz.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s.XIII-XV.

⁴⁷ Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askerî Tarihi*, s. 485.

⁴⁸ Umur Akcakaya, *Hatıralarda I. Dünya Harbi ve Osmanlı Devleti (Osmanlı Zabit ve Neferlerinin Gözünden)*, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2020, s. 59-60.

⁴⁹ *Birinci Dünya Savaşından Kurtuluş Savaşına Bir Subayın Günlükleri, İhtiyat Piyade Üsteğmen İhsan Ulvi Efendi*, İhsan İplikçioğlu ve Ömer Yıldırım(haz.), Kültür Ajans Yayınları, İstanbul, 2017, s. 13.

⁵⁰ *BOA.*, DH.İ.U.M., 22-34, H-22-06-1337 (M. 25 Mart 1919).

⁵¹ David W. Hogan and Arnold G. Fisch, *The Story Of The Noncommissioned Officer Corps The Backbone of The Army*, Center of Military History United States Army, Washington D.C., 2007, s. 21.

ve kaynaklar uzun bir müddet subay yetiştiren harp okullarına verilmeye çalışılmış, bugün astsubayların görev sahasına giren faaliyetlerin ise farklı personel kaynakları ve değişen istihdam modelleriyle karşılanması yoluna gidilmiştir.

Küçük zabıtlere mahsus olmak üzere açılan ilk astsubay okulu, bahriye sınıfında olmuştur. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı bahriyesine ait gemilerde istihdam edilen astsubay muadili kadrolar, yukarıda bahsettiğimiz klasik usullere göre gemilerdeki tecrübeli erlerden seçiliyordu. Ancak yurtdışından alınan modern gemilerin sayısının artmasıyla birlikte, makineli gemilerin ve ekipmanlarının bakım, onarım ve kullanımında görevlendirilecek teknik eleman ihtiyacı önemli ölçüde artmaya başladığı gibi bunların eğitimi de zaruri hâle gelmişti. Bu nedenle ilk defa 1890 yılında, “Deniz Gedikli Sınıfı” adı ile Selimiye Gemisi’nde astsubaylara mahsus bir programla adaylar eğitime başladı. Seçilen İstanbullu öğrenciler, öncelikle talim gemisinde bir yıl istihdam edilecek ardından denize alışmaları için seyfar talim gemilerinde uygulamalı eğitim göreceklerdi. Toplam beş senelik eğitimden sonra gedikli onbaşı rütbesi ile askerî meslek sınıflarına ayrılacaklardı. Ancak yeterli sayıda aday bulunamayınca 1893, 1895 ve 1906 yıllarında deniz astsubayları için insan kaynağı havuzu genişletilmeye başlatıldı. 1915 yılına gelindiğinde Bahriye efradı “makine” ve “güverte” adıyla iki sınıfa ayrılınca okulların adı da değiştirilerek müfredatı yeniden düzenlendi. Heybeliada’da bulunan bu astsubay okulları, 13-16 yaş arasında, ilkokul mezunu adaylar arasından mülakatla seçilen toplam 150 öğrenci ile eğitime başladı. Eğitim süresi beş yıl olan okullarda ortak temel derslerin yanı sıra makineci çıraqları, ateş, torna, tesviye, döküm, model, demir, kalıp, endaz, bakır, kazan, inşaat ve torpido; gemici çıraqları ise top, torpido, kama, cephan, elektrik, işaret, telsiz-telgraf, serdümen ve denizaltı konularında ağırlıklı olarak uygulamalı, işbaşı eğitimi görürlerdi. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na bağlı olarak 1924 yılındaki düzenlemeler sırasında eğitim süresi üç yıla çıkarılarak “Deniz Gedikli Zabıt Namzed Mektebi” adını alan okul, Kasımpaşa’ya taşınmış daha sonra Turgutreis Zırhlısı da eğitim için okula tahsis edilmişti. 1927 yılında ilkokul düzeyinde beş yıl eğitim verilen “Gedikli Zabıt İhzarıye Mektebi” de açılarak ortaokul seviyesindeki bu okula öğrenci yetiştirmeye başlamıştı.⁵²

Osmanlı kara birliklerindeki küçük zabıtlere okullaşması ise ilk defa “Dersaadet Küçük Zabıt Mektebi” adıyla 1909 yılında İstanbul’da başladı. Okulun kurulmasında hizmet gereklerinin yanı sıra 31 Mart ayaklanmasının alevlenmesinde kıtalarda yetişen küçük zabıtlere büyük rolü olduğundan Mahmud Şevket Paşa’nın teklifiyle astsubay okullarının ivedilikle kurulmasına karar verilmişti. Bu sayede küçük zabıtlere modern muharebe usullerine uygun, disiplinli bir eğitim olarak

⁵² Derya Geçili, “Yirminci Yüzyıl Başında Osmanlı Donanması için Makineci ve Gemici Çıraqlarının Yetiştirilmesi.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 19, 2018, s. 219-239; Deniz Astsubay Meslek Yüksekokulu Tarihçesi <https://damyo.msu.edu.tr/sayfalar/tarihce.html>, erişim 21.08.2023.

aynı zamanda bir daha 31 Mart benzeri bir isyan hareketine teşebbüs etmeyeceklerine inanılıyordu.

31 Mart Vakası sonrasında birçok alaylı zabit ve küçük zabitin orduyla ilişkilerinin kesilmesi, Osmanlı kara birliklerindeki alt/orta komuta ihtiyacını gittikçe artırmıştı. Bu nedenle çok geçmeden 6 Ekim 1909'da yayımlanan bir nizamname ile yeni düzenlemeler hızlıca hayata geçirildi. Bu düzenlemelere göre farklı eğitim seviyesine yönelik iki ayrı astsubay okulunun kurulması kararlaştırıldı. Bunlardan “Küçük Zabit Mektebi”, 18-21 yaşları arasında ilkokul derecesine sahip adayları yaptığı bir sınavla okula kabul edip iki yıllık eğitimin ardından mezuniyetle kıtalara sevk ediyor; ilkokul düzeyinde olan “Küçük Zabit İbtidâî Mektebi” ise 15-18 yaş arasındaki adayları yine bir eleme sınavı ile okula kabul ederek başarılarına göre bir ile üç yıllık eğitimin ardından mezunlarını eğitimlerine devam etmek üzere “Küçük Zabit Mektebine” gönderiyordu. İlk defa Birinci Ordunun merkezi olan İstanbul'da açılan bu okullar, 6 Ekim 1909'da çıkan nizamname ile Osmanlı Devleti'nin yedi ayrı ordu merkezinde (İstanbul, Selânik, Konya, Erzincan, Bağdat, Halep, Yemen) iki dereceli olarak açıldılar.⁵³

Okulların müfredatına bakıldığında iptidaiye derecesindeki mekteplerin, dönemin ilkokul derslerinden çok fazla bir farkının olmadığı görülür. Küçük Zabit Mektebinde ise ilgili askerî nizamname ve talimname derslerinin yanı sıra; taktik, topoğrafya, atış ve nazariyatı, istihkâmat, askerî terbiye, sağlık bilgisi, imla ve askerî kitabet, hesap, Osmanlı tarihi, Osmanlı coğrafyası, askerî coğrafya, ordu teşkilatı, akâid-i diniye, ahlak ve medeniyet bilgisi, Meşrutiyet idaresinin faydaları ve yabancı dil dersleri bulunmaktaydı. 1911 yılında 173'ü kıdemli çavuş olmak üzere ilk mezunlarını veren “Dersaadet Piyade Küçük Zabit Mektebi”, sonraki yıllarda binası farklı yerlere taşınmış idari bağılıkları değişmişse de eğitimlerine devam ederek 1920 yılına kadarki 12 devrede 822 kıdemli çavuş, 1.070 kıdemli onbaşı olmak üzere toplam 1.892 kıdemli küçük zabit mezun etmişti.⁵⁴ Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbi'nin yaşandığı bu yıllarda, okulların müfredat ve işleyişinde bazı küçük değişiklikler yapıp askerî sınıf eğitimine yönelik okullar açılmışsa da 1921'de Küçük Zabit Mektepleri birleştirilerek “Sunuf-ı Muhtelif Küçük Zabitan Mektebi” ismini almıştı.⁵⁵ Bu okullardan mezun olan küçük zabitlerin büyük bir çoğunluğunun da Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi yıllarında subay kadrolarına terfi ettirildiğini belirtmek gerekir.⁵⁶

⁵³ Nizamname için bkz. *BOA.*, İ.A.S., 93-54, H.21.09.1327 (2 Ekim 1909).

⁵⁴ Ali Bal, “Der-Saadet (İstanbul) Piyade Küçük Zabit ve Küçük Zabit İptidai Mektepleri”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11:22, 2013, s.47-87; Nuri Kalkan, *Osmanlı Ordusunda Küçük Zabitlik (Astsubaylık) (1880-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2019, s. 18-44.

⁵⁵ *Astsubay Okulları Tarihi*, Kara Kuvvetleri Komutanlığı EDOK Okullar Komutanlığı, Ankara, 2009, s. 5.

⁵⁶ Döneme ait karacı subay ve astsubayların şahsi dosyaları ile emeklilik işlem dosyalarının bulunduğu *MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı* envanterinde, 1880-1926 yılları arasında orduya dahil ederek “astsubay olarak emekli olanlara” ait şahsi dosyanın toplam sayısı 400 civarındadır.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde savaşların etkisi ve toprak kaybı nedeniyle astsubaylara yönelik okulların büyük bir kısmı kapanmak durumunda kalmıştı. 1924 yılında uygulamaya konulan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile astsubay hazırlık okulları yeniden düzenlenerek açılmaya başladılar.⁵⁷ İlk olarak Ankara, İstanbul ve Konya’da “Gedikli Küçük Zabit İhzarî Mektepleri” açıldı. Bu yıllarda kıtalarda görev yapan neferler arasından ilkokul diplomasına sahip olanlar da bu okullara girebiliyorlardı. 1938’de lağvedilen bu okulların yerine Kayseri/Zincidere, Konya ve Elazığ’da “Gedikli Erbaş Hazırlama Ortaokulu” açıldı. 1951 sonrasında Kayseri, Konya, Mersin, Emirdağ, Demirci, Çorum, İstanbul/Halıcıoğlu ve İstanbul/Kuleli’de Astsubay Hazırlama Orta Okulları açıldı ancak 1963 yılına gelindiğinde Konya’daki hariç olmak üzere bu okulların tamamı kapatıldı.⁵⁸

Türk Deniz Kuvvetlerinde olduğu gibi Hava Kuvvetlerindeki astsubay ihtiyacı da teknik eğitilmiş personel ihtiyacı doğrultusunda şekillenmiştir. 1911 yılında kurulan Türk Hava Kuvvetlerinin uçak bakımcı (makinist) ihtiyacı, ilk uçakların 1912 yılında envantere alınmasından itibaren başlamış ve önceleri yurtdışından getirilen yabancı personel aracılığıyla giderilmeye çalışılmıştı. 1912 yılında pilotaj eğitimi için “Yeşilköy Tayyare Mektebi” kurulmuşsa da makinist ihtiyacının karşılanmasına yönelik ilk okul, 1926 yılında İstanbul’da Türk Tayyare Cemiyetine bağlı sivil bir “Tayyare Makinist Mektebi” olarak açılmıştı. Ancak görülen lüzum üzerine 1928 yılında Tayyare Makinist Mektebi, Müdafaa-i Milliye Vekâleti emrine alınmış ve adı “Hava Gedikli Küçük Zabit Makinist Mektebi” olarak değiştirilmişti. Hava astsubaylarına yönelik eğitim veren bu okul; 1935 yılında Eskişehir’e, 1941’de Diyarbakır’a taşınmış, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından teknik branşlarda eğitim vermek amacıyla “Hava Makinist Okulu” ismiyle önce Eskişehir’e, bilahare İzmir Gaziemir’e nakledilmiş ve sadece astsubay yetiştiren bir okul olmaktan çıkmıştır. 1950’de teşkilat değişikliğine gidilerek önce “Hava Uçak Bakım Okulu” ve bilahare “Hava Bakım Teknik Okul Komutanlığı” adını almıştır. “Hava Muhabere Okulu” ve “Hava Meydan Tesis Bakım Teknik Okulu”nun da açılmasıyla, Hava Kuvvetlerinin uçuş eğitimi haricindeki diğer ihtisas eğitimleri bu üç okulda devam etmiştir.⁵⁹

Görüldüğü üzere kara, deniz ve hava kuvvetlerinin ihtiyaçlarındaki farklılıklar, bu kuvvetlerdeki astsubay okullarının da farklı tarihlerde açılarak idari bağılılıklarının da çok sık değiştirilmesi neticesini doğurmuştu. Kuvvetler arasındaki bu ihtiyaç farklılığının sebebi, 19. yüzyılın sonlarına doğru kara kuvvetlerinde askerî talim-terbiye ve küçük birlik komutanlığı alanındaki eğitilmiş astsubay kadrolarına duyulan

---

⁵⁷ *Tarihli Orduda Küçük Zabitan Yetiştirilmesi Kararnamesi, 19 Teşrin-i Sani 1340 (19 Kasım 1924)*, Atatürk Kitaplığı, Bel_Osm_K.06734.

⁵⁸ Kara Astsubay Meslek Yüksekokulu Tarihçesi, <https://www.kkk.tsk.tr/okullar/kkamyo/hakkında/tarihçe.html>, erişim 21.08.2023.

⁵⁹ Hava Astsubay Meslek Yüksekokulu Tarihçesi, <https://hamyo.msu.edu.tr/Hakkimizda/Tarihçe.aspx> erişim 21.08.2023; *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 34

ihtiyaç, deniz ve hava kuvvetlerinde daha ziyade operatör, makinist ve teknisyen ihtiyacının bu kadrolar yoluyla karşılanmasıyla alakalıdır. Tabii olarak astsubay okullarının kuruluşlarındaki ihtiyaçlar gibi bu okullarda verilen eğitimler de her bir astsubay okulunda farklı şekillenmişti. Elbette bu okullardaki eğitimin niteliği ve mahiyetine dair tam bir kanaate sahip olunması için her bir okul için ayrı ayrı çalışmalar yapılması gerekir. Ancak bir gösterge olarak bu okullarda küçük zabıtlığa mahsus olmak üzere okutulacak ders kitaplarının sayısına bakılırsa, bu sayı Osmanlı dönemi boyunca iki elin parmaklarını geçmemektedir.⁶⁰

3. Astsubaylık Kanunu

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde küçük zabıtlık ile ilgili mevzuat düzenlemelerine 1924 yılından itibaren başlandığı görülür.⁶¹ 1927, 1929, 1934 ve 1935 yıllarında yapılan düzenlemelerle, küçük zabıtlar için “gedikli” tabiri kullanılmaya başlanmış ve bu kadroların okul, istihdam, rütbe, terfi ve emeklilikleriyle ilgili muğlak alanlar giderilmeye çalışılmıştı. Ancak bunlar da astsubay sınıfını oluşturacak veya güçlendirecek değişiklikler değildi. 1950 ve 1951 yılında çıkarılan kanunlar ise astsubay kadrolarıyla ilgili yapılan en kapsamlı değişiklikler oldu; 1950 yılında çıkarılan Gedikli Erbaş Kanunu ile rütbeler kıdem sırasına göre “gedikli çavuş”, “gedikli üstçavuş”, “gedikli başçavuş” ve “başgedikli” olarak düzenlenerek özlük haklarında birtakım iyileştirilmelere gidildi. 1951 yılında çıkartılan Astsubay Kanunu ile de “gedikli” tabiri yerine “astsubay” ifadesi tanımlanarak yapılarak kullanılmaya başlandı. Ayrıca 1951’deki kanunla astsubaylara, subaylığa geçiş hakkı gibi imkânlar sağlanarak bu kadrolar cazip hâle getirilmeye çalışıldı.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki bu kapsamlı düzenlemelerin yapılmasını gerektiren süreç, 1947’de Amerikan Askerî Yardım Kurulunun (JAMMAT) Türkiye’ye gelmesiyle birlikte başlamıştır. Zira ABD’nin hibe edeceği Türk Silahlı Kuvvetleri için yeni olan Amerikan harp araç ve gereçlerinin kullanım, bakım ve onarımları için temel eğitime sahip ve bunları uzun süre idame ettirecek teknik kadrolara ciddi bir ihtiyaç hasıl olmuştu. Hâliyle astsubayların sayıca azlığı ve eğitimlerinin önemi gibi konular tekrar gündeme gelmeye başladı.

⁶⁰ *Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası: (Arap, Ermeni ve Yunan alfabeleriyle) 1584-1986*, Nüvis, Ankara, 2001.

⁶¹ 1925’te küçük zabıtlığın ihyasını memleket ve ordunun selameti için zaruri gören Eskişehir Mebusu Miralay Mehmet Arif Bey (1882-1926)’in ifadeleri kayda değerdir: “*Ordunun münferit talim ve terbiyesini ve keza hidemat-ı dâhiliyesini ve kıtaatın zabt-ı raptını temin edecek yegâne unsur, küçük zabıtan unsurudur. Bu, hiçbir ordunun asla ihmal ve müsamaha edemeyeceği bir teşkilât askeriyedir. Avrupa orduları buna çok ehemmiyet vermekte ve birçok fedakârlığı ihtiyardan çekinmemektedir. Maatteessif bizde, bu son zamanlarda küçük zabıtan meselesi ihmal edilmiştir. Ordumuz için büyük bir nakisedir. Bu noktayı nazardan teşkilâtın biran evvel ihyası gerek memleketimizin, gerek ordumuzun selâmeti nokta-i nazarından lâzım ve zaruridir.*” *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:2, C.12, 29.01.1341 Pazartesi, s. 159.

⁶² Kanunun birinci maddesindeki astsubay tanımı: “*Türkiye Cumhuriyeti Ordusunun kara, deniz ve hava kuvvetleriyle jandarma, gümrük koruma birlikleri kadrolarının astkomuta kademelerinde eğitim, sevk ve idare ile diğer idari işlerde subaya yardımcı olarak görevlendirilen askerî şahıslara (Astsubay) adı verilir.*” şeklindedir. *Astsubay Kanunu (5802)*, Resmî Gazete, 7852, 5 Temmuz 1951.

Amerikalıların Türk ordusu hakkında yazdıkları dönem raporlarına göre; kara kuvvetlerinde 6.200, deniz kuvvetlerinde 1.800 ve hava kuvvetlerinde 3.000 astsubayın bulunduğu belirtilmiş ve asgari astsubay sayısının karacılarda 28.930, denizcilerde 4.500 ve havacılar da ise 5.700 olması gerektiği tespitinde bulunulmuştu. Ulaşılması istenen asgari sayılarla astsubay oranı kara kuvvetlerinde %11'e, donanmada %25'e ve hava birliklerinde %30'a ulaşacakken bu oran Amerikan ordusunda sırasıyla %35-40, %60 ve %60-70 seviyelerindeydi. Belirtilen rakamlardaki büyük fark, Amerikalı yetkilileri problemin çözümünde daha üst makamlara müracaat etmeye itmiş ve Amerikan Askerî Yardım Kurulu Başkanı General McBride Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile yaptığı görüşmede astsubay sayısının tam altı kat artırılmasını talep etmişti.⁶³ En önemli gerekçeleri ise Eylül 1950'ye kadar Türkiye'ye 250 milyon dolar civarında teçhizat yardımı yapılmasına karşın yeterli astsubay bulunmadığı için bu teçhizatın efektif kullanımının mümkün olmamasıydı.⁶⁴

Amerikalıların belirttiği ihtiyacı karşılayacak nitelikte personel yetiştirilmesi için bu dönemde önerilen uygulamalardan biri de askerlik hizmetini yapan erler arasından "uzman çavuş" yetiştirmek olmuştu. Neferler arasından şartları taşıyan ve istekli olanların istihdam edilmesi amacıyla 1949'da çıkarılan Uzman Çavuş Yetiştirilmesi Hakkında Kanun⁶⁵ da bahsedilen personel açığını kapatmaya yetmemişti. Böylelikle astsubaylarla ilgili durum netlik kazanmadan Türk ordusunda yeni bir ast kademe komuta kadrosu daha ihdas edilmiş oldu. 1950'de çıkarılan Gedikli Erbaş Kanunu da özlük haklarında yapılan iyileştirmelere rağmen ihtiyacı karşılayamadı. Zira bu kadrolara gelen başvurular beklenenin çok altında kalmıştı. Bu nedenle astsubaylığın sadece maaş iyileştirilmesi ile cazip hâle getirilemeyeceği düşünülerek astsubayların subaylığa terfi edebilecekleri yeni bir sistemin önünü açmak için yapılan düzenlemeler ile 1951'de Astsubay Kanunu çıktı.⁶⁶ Bundan sonraki süreçte ise Amerikalıların daha ziyade şoför, operatör/nişancı ve teknisyen eğitimlerine ağırlık vermesi nedeniyle astsubayların asıl görevleri olan eğitimlik ve küçük birlik komutanlıklarında somut adımlar atılmadı. Deniz ve Hava Kuvvetlerinde olduğu gibi Kara Kuvvetlerinde de astsubaylar teknik branşlarda ihtisaslaşmaya başladı.⁶⁷

⁶³ Barış Celep, Türkiye'ye Amerikan Askerî Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye'deki Faaliyetleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul, 2019, s. 78.

⁶⁴ Erhan Çifci, *Prusya'dan Nato'ya Türk Ordusunda Batı Etkisi (1880-1960)*, Kronik Kitap, İstanbul, 2022, s. 374.

⁶⁵ 5434 Sayılı *Uzman Çavuş Yetiştirilmesi Hakkında Kanun*. Resmî Gazete, 7230, 11.6.1949.

⁶⁶ Çifci, *Prusya'dan Nato'ya Türk Ordusunda*, s. 370-375.

⁶⁷ Mesut Uyar, *Astsubay Sorununun İhmal Edilen Boyutu*, <https://www.indyturk.com/node/458671/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/astsubay-sorununun-ihmal-edilen-boyutu> erişim 10.08.2023.

Sonuç

Modern ordularda astsubay muadili kadrolara olan ihtiyacın ortaya çıkışı ve bu kadroların Türk ordusundaki 1826-1951 yıllarına tekabül eden 125 yıllık tarihî seyrini tüm yönleriyle bir makale ile ortaya koyabilmek elbette mümkün değildir. Zira birden fazla disipline şamil konu hakkında yeterli bilimsel araştırma da yapılmış değildir. Ancak burada ortaya çıkan bazı sonuçlar ile soruların, başkaca çalışmalara kapı aralayabilecek nitelikte olduğu değerlendirilmektedir.

Türk ordusunda astsubay muadili kadrolarının geliştirilmesine yönelik girişimler Fransız, Alman ve Amerikan etkileşiminin başladığı ilk yıllarda ivmelenmiş, ara dönemlerdeyse duraksamıştır. Özellikle kitlesel asker alma dönemlerinde askerleştirme sürecinin en önemli aktörlerinden olan bu kadroların sayısının, askerî hiyerarşi piramidinin tabana en yakın yoğunluktaki kesimi oluşturması beklenirken 1951 yılına kadar subay sayısının yarısına dahi yaklaşmadığı barizdir. Bunun bilinçli bir tercih olduğuna dair herhangi bir emare görülmez; bu kadroların öneminin göz ardı edilmesi yahut eksikliğinin anlaşılmadığını söylemek de mümkün değildir. Hâliyle burada dönemin sınırlı kaynakları nedeniyle, önceliğin subay yetiştirmeye verildiği ifade edilebilir. Anlaşılan 1834'te açılan Mekteb-i Harbiye, Osmanlı devri boyunca hiçbir zaman yeterli sayıda subay yetiştiremediği için ordunun subay açığı, yolu küçük zabitlikten geçen alaylı kadrolar ile ikame edilmeye çalışılmış, alaylılardan boşalan astsubay muadili kadrolar yine eksik kalmaya devam etmiş, bu durumun neden olduğu ast kademe komuta ve görev ihtiyacı başta subaylar olmak üzere ilgili diğer kadrolar tarafından kapatılmaya çalışılmış, bazense bu açık kapatılamayarak zafiyete düşülmüştü. Zira muharebe meydanlarında üst rütbeli subayların, topçu nişancı eri gibi topları tevcih etmesi; kurmay subayların, süvari keşif kolu yerine bizzat keşif yapmaları gibi durumlara sıklıkla rastlanmaktaydı. Neticede düşman ateşi altında her yere yetişmeye çalışan subayların zayıf oranının fazla olmasının bir sebebinin de bu eksiklik olduğu ifade edilebilir.⁶⁸ Astsubay kadrolarındaki eksikliğin/zafiyetin, erleri etkileyen taraflarıysa çok daha girifttir. 1912-1922 yılları arasındaki topyekûn seferberlik yıllarında orduya alınan milyonlarca acemi askerinin sadece talim ve terbiyesindeki zafiyetin dahi muharebe sahasında nelere mal olabileceği tetkik edilmeyi bekleyen konulardandır.

1826-1951 yılları arasında astsubay muadili kadroların rağbet edilen kadrolar olduğunu söylemek zordur. Zira bahsi geçen yıllarda çoğu zaman bu kadrolara aday ve öğrenci bulmakta sıkıntı çekildiği görülmektedir. Ayrıca emeklilik ya da erken terhis sonrasında da yasal güvencelerine rağmen iş bulmakta zorluk yaşadıkları anlaşılmaktadır. Maaş ve imkânlarının cazip olduğu ifade etmek de pek mümkün değildir. Zira 19. yüzyıl boyunca ortalama küçük zabit maaşı, binbaşı maaşının 20/1'i, teğmen maaşının 5/1'i seviyelerindeydi. Kariyer açısından bu kadroların

⁶⁸ Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, s. 361.

belki tek cazip yanı, subaylığa geçme imkânı bulunmasıydı. Ancak bu durumun da 31 Mart Vakası sonrasında dezavantaj teşkil etmeye başladığı fark edilmektedir.

Astsubay kadrolarına yönelik okullaşma süreçlerine bakıldığında, bunun görece geç tarihlerde başladığı söylenebilir. Deniz ve Hava Astsubay Okulları, açıldıkları ilk yıllardan itibaren mesleki teknik eğitime ağırlık vererek bunu günümüze kadar sürdürmüştür. Kara Astsubay Okulu ise açıldığı ilk yıllarda, seviyeleri farklı olmakla beraber Mekteb-i Harbiye ile benzer derslere sahipken Amerikan etkisiyle bu okuldaki eğitimin (ve dahi kadro görev vazifesinin) zamanla teknik branşlara doğru kaydığı görülür. 1951 yılına kadar az sayıda mezun veren bu okullar, kuruldukları tarihten itibaren nitelikli öğrenci bulmakta sıkıntı çektikleri için bir alt derecedeki askerî hazırlık okullarını da açmak durumunda kalmışlardı. Ancak Piyade Küçük Zabıt Mekteplerine talebe yetiştiren ilkokul derecesindeki hazırlık okullarının açılma sebebi ise hâlihazırda ilkokul diplomasına sahip olanların bu okulları tercih etmemesiyle alakalıdır. Nitekim 20. yüzyılın ortalarına kadar dahi ilkokul diplomasıyla başka pek çok iş bulmak mümkündü.

Neticede farklı sebeplerle de olsa incelenen 1826-1951 yılları arasında kurumsallaşmış, güçlü ve sayıca yeterli bir astsubay sınıfının varlığından bahsetmek zordur. Devletin imkânları, dönemin insan kaynağı, uzun süren savaşlar, çatışan ekoller, değişen öncelikler gibi pek çok sebep gerek kıta içinden gerek mektepten yeterli kadrolar çıkmasını mümkün kılmamış, 125 yıl boyunca ast kademelerdeki komuta ve eğitici ihtiyacı sonraya devrolmuş ve süreç içerisinde bu kadroların görev tanımları da bir dizi değişime uğramıştır.

Çatışma Beyanı:

Araştırmamın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

Kaynakça

Arşivler

BOA., DH.UMVM., 124-113, (Mart 1919)

BOA., DH.İ.UM., 22-34, H-22-06-1337 (M. 25 Mart 1919).

BOA., İ.A.S., 93-54, H.21.09.1327 (2 Ekim 1909).

MSB Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı Arşivi, “6’ncı Ordu Defteri (1847-1870)”,
Envanter No: 552.

Basılı Eserler

AKANSEL İsmail Hakkı (2003). *Taşra Harp Okulları*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul.

AKÇAKAYA Umut (2020). *Hatıralarda I. Dünya Harbi ve Osmanlı Devleti (Osmanlı Zabıt ve Neferlerinin Gözünden)*, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum.

Astsubay Okulları Tarihi (2009). Kara Kuvvetleri Komutanlığı EDOK Okullar Komutanlığı, Ankara.

AYIN Faruk (1994). *Osmanlı Devleti’nde Tanzimattan Sonra Askeralma Kanunları (1839-1914)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

- BAL Ali (2013). “Der-Saadet (İstanbul) Piyade Küçük Zabit ve Küçük Zabit İptidai Mektepleri”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11:22, 47-87
- BAŞARAN Vural ve DEMİR Remzi (2019). “Askeri Devrim ve Türk Modernleşmesine Etkisi”, *Erdem*, 77, 266-271.
- BENZER Ebru (2013). Takvim-i Vekayi'nin 1831-1834 Yılları Arası Transkripsiyonu, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kilis.
- Cafer El-Askeri (2009). *İsyancı Bir Arap Ordusunda Bir Harbiyeli*, (çev. Halit Özkan), Klasik Yayınları, İstanbul, 2009
- CELEP Barış (2019). Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye'deki Faaliyetleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul.
- ÇİFCİ Erhan (2022). *Prusya'dan Nato'ya Türk Ordusunda Batı Etkisi (1880-1960)*, Kronik Kitap, İstanbul.
- DİKDÜRAN Salim (2019). *Türk Hava Kuvvetleri Tarihinde Astsubaylar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- ENGELHARDT (2017). *Tanzimat ve Türkiye*, (çev. Ali Reşad), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası: (Arap, Ermeni ve Yunan alfabeleriyle) 1584-1986* (2001). Nüvis, Ankara.
- GEÇER Kadir Türker (2012). “XIX. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Rütbe Terfi Uygulamaları ve 1870 Tarihli Terfi-i Rütbe Nizâmnamesi”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10:19, 1-42.
- GEÇİLİ Derya (2018). “Yirminci Yüzyıl Başında Osmanlı Donanması için Makineci ve Gemici Çıraklarının Yetiştirilmesi.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 19, 219-239.
- HOGAN David W. ve FİSCH Arnold G. (2007). *The Story Of The Noncommissioned Officer Corps The Backbone of The Army*, Center of Military History United States Army, Washington D.C.
- Hüseyin Cemâl (2014). *Yeni Harb Başımıza Tekrar Gelenler Edirne Harbi, Muhasarası, Esaret ve Eşab-ı Felaket*, (yay. haz. Aziz Korkmaz), TTK Yayınları, Ankara.
- İPLİKÇIOĞLU İhsan ve YILDIRIM Ömer(haz.) (2017). *Birinci Dünya Savaşından Kurtuluş Savaşına Bir Subayın Günlükleri, İhtiyat Piyade Üsteğmen İhsan Ulvi Efendi*, Kültür Ajans Yayınları, İstanbul.
- KALKAN Nuri (2019). Osmanlı Ordusunda Küçük Zabitlik (Astsubaylık) (1880-1914), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- KARABEKİR Kâzım (2009). *Hayatım*, Yapı Kredi Yayınları, (2. Baskı), İstanbul.
- KARAKUŞ Sadık Emre (2023). “Enver Paşa'nın Tabur Mektepleri Denemesi”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7:2, 357-373.
- KOLÇAK Özgür (2012). XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-1664 Osmanlı-Avusturya Savaşları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul.
- Küçük Zabit Mektebi ve Küçük Zabit İptidai Mektebi Nizamnamesi (1325)*. Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul.
- MACFARLANE Charles (1829). *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces: with an Account of the Present State of the Naval and Military Power, and of the Resources of the Ottoman Empire*, V.1, 2.Edition, London.
- Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, 9 Teşrin-i Sani 1325 Pazartesi.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre:1, C.6, 3 Haziran 1326 Perşembe.
- Orduda Küçük Zabitan Yetiştirilmesi Kararnamesi*, 19 Teşrin-i Sani 1340 (19 Kasım 1924), Atatürk Kitaplığı, Bel Osm K.06734.
- ÖLMEZ Adem (2017). *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler (1826-1918)*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZ Necdet (2021). Yenileşme Döneminde Osmanlı Ordusunda Talimnameler (1826-1914), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul.

- ÖZCAN Abdülkadir (2007). “Redif, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul.
- PARKER Geoffrey (2014). *Cambridge Savaş Tarihi*, (çev. Füsün Tayanç ve Tunç Tayanç), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- PARKER Geoffrey (2018). *Askeri Devrim: Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, (çev. Tuncay Zorlu), Küre Yayınları, İstanbul.
- SABİS Ali İhsan (2014). *Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?*, (haz. Hasip Saygılı), İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Taşköprülü Mehmed Efendi (2015). *Irak Cephesi’nden Burma’ya Savaşın ve Esaretin Günlüğü*, (haz. Mesut Uyar ve Ahmet Özcan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Time-Honored Professionals: The NCO Corps Since 1775 (1989)*. Center of Military History United States Army, Washington D.C.
- The Noncommissioned Officer Guide (2020)*. Headquarters Department of the Army Washington D.C.
- The Noncommissioned Officer and Petty Officer: Backbone of the Armed Forces (2013)*. National Defence University Press, Washington D.C.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908) (1978)*. Cilt 3, Kısım 5, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:2, C.12, 29.01.1341 Pazartesi.
- UYAR Mesut ve ERİCKSON Edward J. (2010). *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- YEŞİL Fatih (2011). “Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye (1790-1807)”, *Tarih Dergisi*, 52, 27-85.
- YILDIZ Gültekin (2017). “Kara Kuvvetleri”, Gültekin Yıldız (ed.), *Osmanlı Askerî Tarihi-Kara Deniz ve Hava Kuvvetleri, 1792-1918*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ Gültekin (2009). *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi, İstanbul.
- Mevzuat**
- Astsubay Kanunu (5802)*, Resmî Gazete, 7852, 05.07.1951.
- Astsubay Sicil Yönetmeliği (5809)*, Resmî Gazete, 23657, 28.12.1998.
- Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu (211)*, Resmî Gazete, 10702, 09.01.1961.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu (926)*, Resmî Gazete, 12670, 10.08.1967.
- Uzman Çavuş Yetiştirilmesi Hakkında Kanun (5434)*. Resmî Gazete, 7230, 11.06.1949
- İnternet Kaynakları**
- Deniz Astsubay Meslek Yüksekokulu Tarihçesi, <https://damyo.msu.edu.tr/sayfalar/tarihce.html>, erişim 21.08.2023.
- Hava Astsubay Meslek Yüksekokulu Tarihçesi, <https://hamyo.msu.edu.tr/Hakkimizda/Tarihce.aspx>, erişim 21.08.2023
- Kara Astsubay Meslek Yüksekokulu Tarihçesi, <https://www.kkk.tsk.tr/okullar/kkamy0/hakkında/tarihce.html>, erişim 21.08.2023.
- Kara Harp Okulu Tarihçesi, <https://kho.msu.edu.tr/hakkında/tarihce.html>, erişim 18.08.2023.
- NATO Standardization Office (NSO), <https://nso.nato.int/>, erişim 12.08.2023
- UYAR Mesut. *Astsubay Sorununun İhmal Edilen Boyutu*, <https://www.indyturk.com/node/458671/t%C3%BCrki%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/astsubay-sorununun-ihmal-edilen-boyutu>, erişim 10.08.2023.
- YÜCEER Nâsır. “31 Mart Vakası”, *Atatürk Ansiklopedisi*, AKDITYK, erişim <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/31-mart-vakasi/>, erişim 19.08.2023